

Filipović Petrović, Ivana i Jelena Parizoska. 2022. *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika*.
Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
<https://frazeoloski-rjecnik.eu/>

Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika

Autorice: Ivana Filipović Petrović i Jelena Parizoska

Impresum: Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2022.

Pristup rječniku: <https://lexonomy.elex.is/#frazeoloskirjecnikhr/>

Rječnik je izrađen u okviru projekta Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti *Digitalni hrvatski frazeološki rječnik* (<https://frazeoloski-rjecnik.eu/>) i dio je europskog leksikografskog projekta ELEXIS (<https://elex.is/>).

Izradu rječnika financijski su pomogli Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Zaklada Ljiljana r. Zergollern i Krešimir Čupak.

O rječniku

1. Što je frazem?

Frazem je ustaljen izraz sastavljen od dviju ili više riječi koji ima figurativno značenje, na primjer *nož u leđa* ‘podmukao napad’, *sladak kao bombon* ‘dražestan, simpatičan’, *stati na žulj* komu ‘zamjeriti se komu’, *kola su krenula nizbrdo* ‘pogoršala se situacija’. Kod mnogih frazema vidljiva je poveznica između doslovnog i figurativnog značenja. Na primjer, kada kažemo da je netko stavio karte na stol, to znači da je pokazao svoje namjere; ako se nešto vidi iz aviona, posve je jasno; ako se netko vuče kao puž, ide jako sporo; ako se nešto pojavilo kao grom iz vedra neba, došlo je neočekivano.

2. Gdje se i kako koriste frazemi?

Frazemi se koriste u različitim vrstama tekstova i komunikacijskih situacija – u razgovoru, novinama i časopisima, reklamama, književnim tekstovima, filmovima i serijama, vicevima, na internetskim forumima. Govornici upotrebljavaju frazeme kada se žele izraziti slikovito i učiniti zanimljivim ono o čemu govore ili pišu. Tako se pomoću frazema mogu opisati osobe (*prodavač magle*), predmeti (*bijel kao snijeg*), karakteristike osoba i predmeta (*živi očaj*, *star kao Biblija*), događaji (*dolijevati ulje na vatru*), okolnosti događaja (*kad na vrbi rodi grožđe*). Frazemi se također koriste za izražavanje emocija i stavova u interakciji s drugima, na primjer *malo sutra*, *nema frke*, *nigdje ne gori*.

Govornici se frazemima često igraju i namjerno ih mijenjaju, na primjer tako da zamjenjuju frazeološke sastavnice drugim riječima, dodaju nove riječi ili upotrebljavaju frazeme u doslovnom i figurativnom značenju istovremeno. Takva kreativna upotreba osobito je izražena u reklamama i novinskim naslovima, gdje se frazemi koriste u izmijenjenom obliku kako bi privukli pozornost kupaca odnosno čitatelja.

3. Što sadržava rječnik?

Rječnik sadržava 513 frazema koji se često upotrebljavaju u suvremenom hrvatskome jeziku. Glavni je kriterij za uključivanje pojedinih frazema u rječnik koliko se često pojavljuju u računalnome korpusu hrWaC-u. Svi primjeri iz korpusa daju se u izvornome obliku.

4. Što je korpus?

Korpus je digitalna zbirka tekstova koja pokazuje kako velik broj govornika upotrebljava jezik. Izvor građe za ovaj rječnik mrežni je korpus hrvatskoga jezika hrWaC koji sadrži 1,2 milijarde riječi (https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=). Osnovne su prednosti korištenja korpusa hrWaC za izradu frazeološkog rječnika njegova veličina, podaci o

frekvenciji te to što sadrži velik broj i različite vrste pisanih tekstova. Među njima su internetski forumi i komentari ispod članaka na novinskim portalima, a oni su bliski govornome jeziku. Pretraživanjem korpusa hrWaC možemo pronaći frazeme koji su česti u suvremenom hrvatskome jeziku te saznati u kojim se sve oblicima javljaju i kako se upotrebljavaju. Osim toga, jedino se pomoću frekvencije u velikom računalnom korpusu može utvrditi koji su oblici frazema ustaljeni (što znači da ih upotrebljava velik broj govornika), a koji su stvoreni u određenoj situaciji za potrebe individualnog govornika i nisu dio općeg leksika.

5. Koje se informacije o frazemima mogu naći u rječniku?

U svakoj natuknici daju se oblici u kojima se neki frazem najčešće javlja u korpusu hrWaC, njegovo značenje i primjeri upotrebe. Na kraju nekih natuknica nalaze se posebni odjeljci u kojima se daju dodatne informacije, na primjer o podrijetlu frazema ili o tome kako se govornici njime igraju. Ovaj rječnik ima i tematsku organizaciju pa se za neke frazeme na kraju natuknice navode izrazi sličnih i(li) suprotnih značenja. To korisnicima rječnika omogućuje da saznaju kako se u hrvatskome jeziku određeni koncepti mogu izraziti pomoću figurativnih izraza (npr. ljutnja, teška situacija, velik broj osoba, siromašan i bogat, lako i teško).

6. Zašto je važno poznavati frazeme?

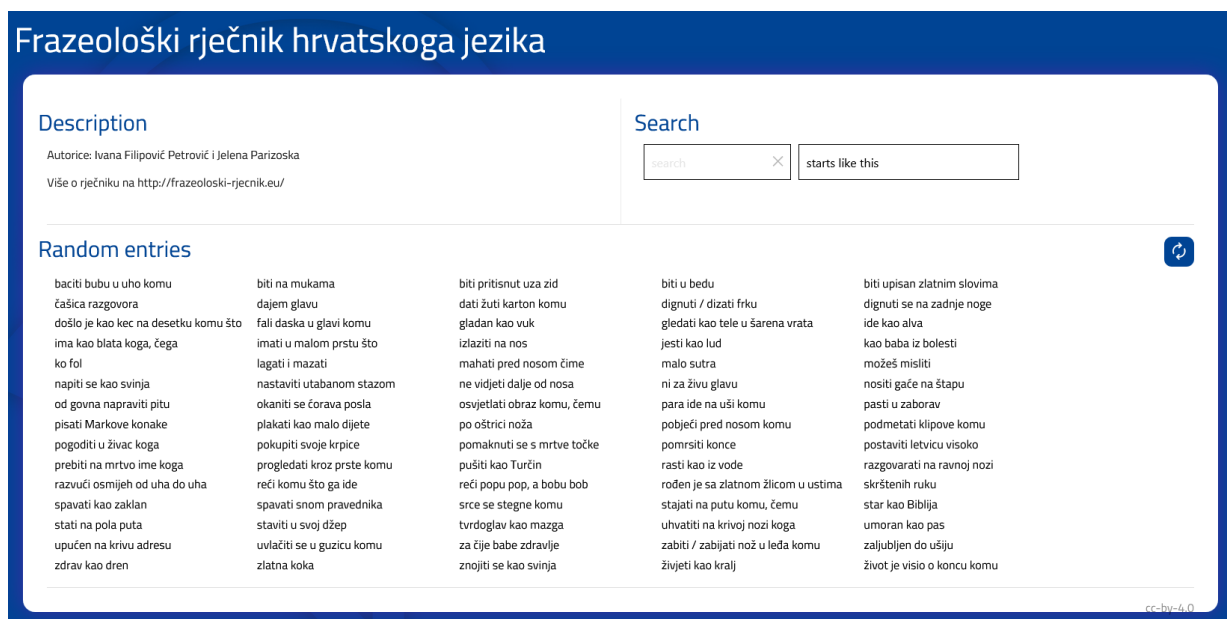
U hrvatskome jeziku frazemi se često koriste u govoru i pismu. Osim toga, govornici često namjerno mijenjaju njihov oblik i značenje u komunikacijske svrhe, a novinski tekstovi i reklame obiluju primjerima kreativne upotrebe frazema. Zato je važno prepoznati frazeme i znati što znače. Ako frazeme još i upotrebljavamo kad govorimo ili pišemo, to je pokazatelj bogatog vokabulara. Također, poznavanje frazema u vlastitom jeziku može nam pomoći da prepoznamo i razumijemo figurativne izraze u stranome jeziku. Za učenike hrvatskoga kao stranoga jezika poznavanje i upotreba frazema sastavni je dio leksičke kompetencije na višim razinama znanja prema Zajedničkom europskom referentnom okviru za jezike.

Pretraživanje rječnika

Frazemima se može pristupiti putem poveznica i upisivanjem u tražilicu.

Pretraživanje pomoću poveznica

Na naslovnoj stranici rječnika nalazi se popis frazema koje sustav generira slučajnim odabirom, a natuknice se otvaraju klikom na poveznicu (slika 1).

Slika 1. Naslovnica rječnika s poveznicama na natuknice

Kad se otvori određena natuknica, na lijevoj strani sučelja poredani su ostali frazemi u rječniku prema abecednom redu prve riječi (slika 2). Natuknice se otvaraju klikom na poveznicu.

The screenshot shows the interface of the online Croatian idiom dictionary. At the top, the title 'Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika' is displayed in a blue header. Below the title, there is a search bar with a 'search' button and a 'starts like this' filter. A list of 23 idioms is shown on the left side, with the 9th item, 'bez glave i repa', highlighted in red. On the right side, the definition for 'bez glave i repa' is provided, including a note 'bez reda i smisla, smušeno' and three bullet points explaining its usage and origin.

1. bacati / baciti ljagu na koga, što
2. bacati / baciti u očaj koga
3. bacati biser pred svinje
4. bacati drvlje i kamenje na koga, što
5. bacati mrvice sa stola komu
6. baciti / bacati koplje u trnje
7. baciti bubu u uho komu
8. baciti se oko vrata komu
9. **bez glave i repa**
10. bez kapi krvi
11. bijel kao snijeg
12. biti između čekića i nakovnja
13. biti između dvije vatre
14. biti kao dobar dan
15. biti na izmaku
16. biti na izmaku snaga
17. biti na mukama
18. biti na nogama
19. biti na pomolu
20. biti na repu događaja
21. biti načisto s čime
22. biti pritisnut uza zid
23. biti u banani

bez glave i repa
bez reda i smisla, smušeno

- Razmislite da li biste željeli da vama netko ostavi hrpu nesređenih registratora, listu kontakata **bez glave i repa** te vas ne uputi u posao.
- Revija je zato bila pomalo razočaravajuća, **bez glave i repa**, nepovezana, a neki su komadi bili daleko od Gallianovih radova.
- Sve u svemu gadjivo je gledati momčad **bez glave i repa** koju vodi trener bez osjećaja za igru.

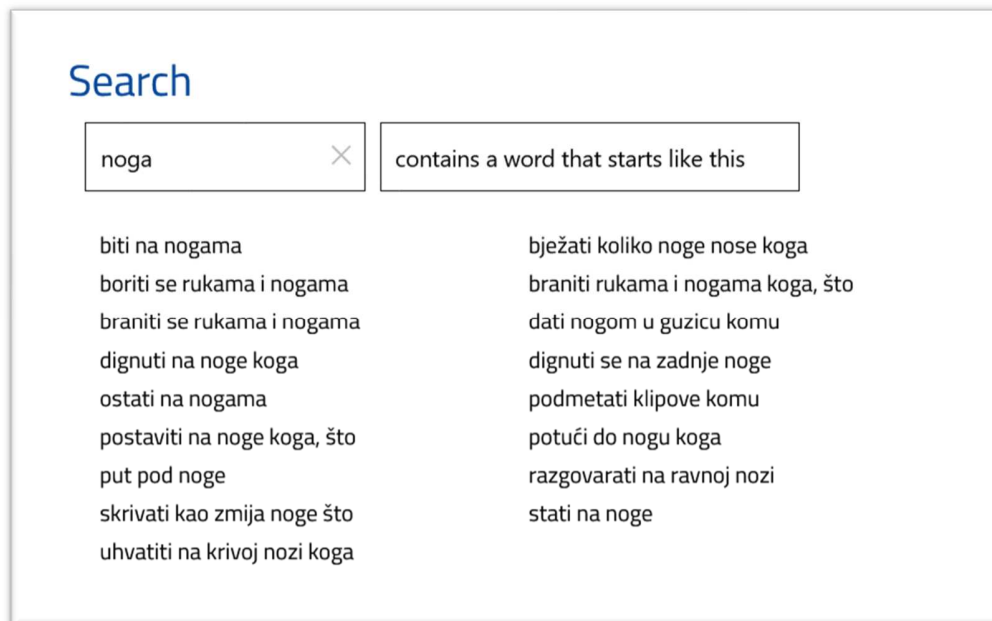
cc-by-4.0

Slika 2. Natuknica *bez glave i repa* s drugim natuknicama na lijevoj strani sučelja

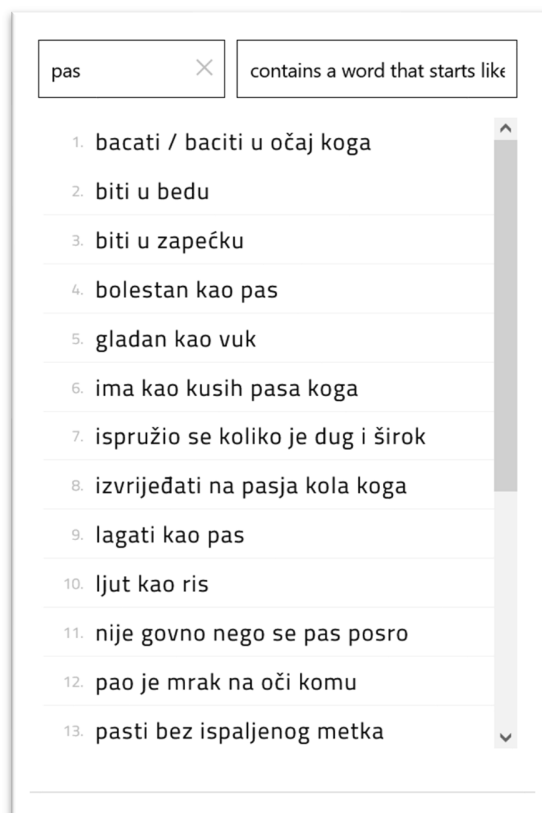
Pretraživanje pomoću tražilice

Do svakog frazema može se doći upisivanjem u tražilicu bilo koje riječi u njegovu sastavu ili kombinacije slova. Za to u tražilici treba odabrati opciju *contains a word that starts like this* ('sadrži riječ koja počinje ovako') pa upisati riječ odnosno kombinaciju slova.

Upisivanjem određene riječi u tražilicu dobivaju se svi frazemi u čijem je ona sastavu, bez obzira na gramatički oblik. Na primjer, upisivanjem riječi *noga* dobivaju se frazemi *biti na nogama*, *potući do nogu* koga, *put pod noge*, *razgovarati na ravnoj nozi* (slika 3). Upisivanjem kombinacije slova *pas* dobivaju se svi frazemi s imenicom *pas* kao i oni s glagolom *pasti* (slika 4).

Slika 3. Natuknice dobivene upisivanjem u tražilicu riječi *noga*

Slika 4. Natuknice dobivene upisivanjem u tražilicu kombinacije slova *pas*

Sadržaj rječničke natuknice

natuknički lik → **fali daska u glavi komu**

manje frekventan oblik → **fali daska komu**

značenje → nije normalan tko

primjeri iz korpusa hrWaC →

- *I ja se na to nadovezujem, pola u šali pola u zbilji: svakom umjetniku **fali daska u glavi**.*
- *Neki su mislili da mu **fali koja daska**, a neko je vrijeme i sam sumnjao da je sasvim normalan.*

kreativna upotreba frazema s primjerima iz korpusa →

Govornici ponekad namjerno istovremeno aktiviraju doslovno i figurativno značenje.

Tebi stari ne fali daska u glavi, fali ti cijela baraka.

Ne ljuti se, ali tebi ne fali daska, nego cijela pilana.

Bogami ženo, tebi fali ne jedna daska, nego sigurno 15 kvadrata.

frazemi sličnoga značenja →

Usporedi

lud kao šiba

lud sto gradi

nisu sve kože na broju komu

nisu svi doma komu

posvađao se s mozgom

zreo za ludnicu

podjednako frekventni oblici → **nema frke**
nemaš frke

oznaka stila → **razgovorno**

nema problema, ne treba se uzbuđivati

- **Nema frke**, banke garantiraju za depozite.
- *Bitno je da nju slušaš. Tako ćeš naučiti što i kako joj treba i **nemaš frke**.*

frazemi s više značenja →

dobiti po nosu

1 biti oštro iskritiziran, ukoren

- *Svaki put kad sam ušao u rat s medijima **dobio sam po nosu**. Što mi sada treba da se opet nekom zamjerim.*

2 biti istučen

- *Dobro upućeni u stanje stvari u šali ističu kako bi se taj problem mogao izgleda riješiti samo još jednom kavanskom tučnjavom, ali takvom tučnjavom u kojoj bi neki od hrvatskih čelnika **dobio po nosu**.*

varijante različitog gramatičkog oblika daju se unutar natuknice → **dati po nosu komu**

ukoriti, iskritizirati koga

- *Zbog izjave o lošijoj momčadi nego lani, Uprava je treneru Hajduka **dala po nosu**.*

napomena o specifičnoj
upotrebi frazema

biti na izmaku

na izmaku

biti pri kraju, pri završetku

- Čitav tjedan koji **je na izmaku** potrošen je na liječničke preglede.
- Meni po tvom pisanju stvarno izgleda da ti je svega dosta i zbilja ti **je strpljenje na izmaku**.
- Dovedi su ih negdje **na izmaku** pedesetih ili na samom početku šezdesetih.

Govornici često koriste taj frazem kada govore o završetku kalendarske godine.

Kraj godine je vrijeme kad se povlače bilance i daje inventura **godine koja je na izmaku** i najavljuju događanja u novoj.

kolokacijsko okruženje
frazema

metar cvancig

metar cvancik

(o osobi) jako nizak

- Možda mrcina od dva metra još i predstavlja kakav takav "autoritet", ali neka jedna ženica s **metar cvancig** u noćnoj smjeni...
- Sigurno si viđao muškarce koji su visoki "**metar cvancik**", a hodaju svijetom napuhani, kao da stalno poručuju: "Visok sam dva metra".

podrijetlo frazema

Zwanzig (njemački) = dvadeset

Upute za korištenje rječnika

1. Natuknički lik

Kod frazema koji imaju dva ili više oblika, prvi i većim slovima navodi se onaj oblik koji ima najveću frekvenciju u tome frazemu u korpusu hrWaC. Manje frekventni oblici navode se ispod njega sitnijim slovima.

Imenske konstrukcije bilježe se u nominativu (*bura u čaši vode*), pridjevne u nominativu jednine muškog roda (*umoran kao pas*), a glagolske u infinitivu (*plivati protiv struje*). Svršeni i nesvršeni vid glagola odvajaju se kosom crtom (*baciti/bacati koplje u trnje*). Kod nekih frazema navodi se samo jedan vidski parnjak zato što drugi ima malu frekvenciju u tom izrazu (npr. *baciti bubu u uho komu*, *bacati biserje pred svinje*). Frazemi se bilježe u specifičnom gramatičkom obliku ako se u njemu najčešće javljaju u korpusu. To može biti određeno vrijeme (*cure sline komu*), način (*utopio bi u čaši vode koga*), rod (*ravna kao daska*), broj (*nagurani kao sardine*).

2. Značenje

Ako frazem ima dva značenja, njihov redosljed temelji se na frekvenciji u korpusu hrWaC. Na primjer, u frazemu *hladan kao led* prvo značenje – ‘koji ne podliježe emocijama, ravnodušan’ – češće je od drugog značenja ‘vrlo hladan’ (za hladnoću predmeta, vode te ruku i nogu).

hladan kao led

1 koji ne podliježe emocijama, ravnodušan

- *Slao joj je skupe darove, obećavao nebo i zvijezde, a ona - **hladna kao led**.*
- *On je poput dinamita. Ima snagu, inteligenciju i nikada ne gubi duele. Na terenu je **hladan kao led**.*

2 vrlo hladan

- *Eva se tresla i plakala, a ruke su joj bile **hladne kao led**.*
- *Osjećam istom sada, da su mi noge mokre do iznad koljena i **hladne kao led**.*

3. Kolokacijsko okruženje

Kolokacijsko okruženje pokazuje koristi li se neki frazem za osobe, predmete ili apstraktne entitete. Primjerice, *piti krv* komu upotrebljava se za osobe u značenju ‘uporno gnjaviti koga’, *držati se čega kao pijan plota* ‘nimalo ne odstupati’ odnosi se na apstraktne entitete (obično zakone i pravila), a *star kao Biblija* ‘jako star’ koristi se za osobe, predmete (npr. auto, čizme) i apstraktne entitete (npr. pjesma, tema). U rječniku se podaci o kolokacijskome okruženju daju u natukničkome liku, definiciji ili primjerima.

1) u natukničkome liku

- *koga* i *komu* pokazuju da se frazem odnosi na osobe
dignuti na noge koga
piti krv komu
- *što* i *čega* pokazuju da se frazem odnosi na neživo
imati nos za što
držati se čega kao pijan plota
- *koga, što – koga, čega – komu, čemu* pokazuju da se frazem odnosi na živo i neživo
braniti rukama i nogama koga, što
ostati u sjeni koga, čega
gubi se svaki trag komu, čemu

2) u definiciji

izgledati kao strašilo

(o osobi) ružno izgledati

radi kao beba

(o uređaju ili stroju) radi besprijekorno, savršeno

3) u primjerima

uzeti maha

uhvatiti maha

razviti se, proširiti se

Bolest je, nažalost, uzela maha i bojim se da prognoze nisu najbolje.

Najviše se proizvodi vino i masline, a turizam je uhvatio maha.

Primjeri pokazuju da se frazem *uzeti maha* upotrebljava za apstraktne entitete.

4. Upotreba

Podaci o upotrebi daju se u definiciji ili u posebnim odjeljcima na kraju natuknice.

1) u definiciji

za babino brašno

(u šali kao odgovor na pitanje: zašto?) bez razloga, bez veze

2) u posebnim odjeljcima na kraju natuknice (s primjerima)

izvući živu glavu

spasiti / spašavati živu glavu

sačuvati živu glavu

Frazem se često javlja s prilogom 'jedva'.

Zamislite situaciju da ste išli u safari i naletjeli na lava i jedva izvukli živu glavu.

Tridesetdevetogodišnji Mario R. i njegova suvozačica Esmina J. u petak su u ranim jutarnjim satima jedva spasili živu glavu, nakon što im je automobil zapeo na pružnom prijelazu.

5. Varijantni oblici

Redoslijed i način bilježenja varijantnih oblika zasniva se na frekvenciji u danom frazemu u korpusu hrWaC, počevši od najfrekventnijeg.

1) **Leksičke varijante**

Kod frazema koji imaju do tri varijantna leksička oblika, svi se navode u natukničkom liku jedan ispod drugoga. Oblici s podjednakom frekvencijom bilježe se jednako velikim slovima, a manje frekventni oblici ispod onog najfrekventnijeg sitnijim slovima.

jednako velika slova

prvi velikim, drugi (i treći) sitnijim slovima

živi očaj

očaj živi

blagi očaj

graditi mostove

izgraditi mostove

sagraditi mostove

Kod frazema koji imaju više od tri leksičke varijante, u natukničkom liku daju se najfrekventniji oblici, a unutar natuknice manje frekventni oblici. Radi preglednosti svi se oblici daju jedan ispod drugoga.

natuknički lik **dočekati raširenih ruku koga, što**
dočekati otvorenih ruku koga, što

unutar natuknice **primiti raširenih ruku koga, što**
prihvatiti raširenih ruku koga, što

2) Druge vrste varijanata

Tvorbene, gramatičke i leksičko-gramatičke varijante bilježe se s obzirom na frekvenciju: u natukničkom liku daje se najfrekventniji oblik, a oni manje frekventni unutar natuknice.

natuknički lik **prodavati maglu komu**
unutar natuknice **prodavač magle**

natuknički lik **čekati manu s neba**
unutar natuknice **mana s neba**

natuknički lik **dati žuti karton komu**
unutar natuknice **dobiti žuti karton**

natuknički lik **živjeti kao bubreg u loju**
unutar natuknice **kao bubregu u loju je komu**

6. Oznake registra i stila

Oznakom **razgovorno** bilježe se frazemi koji se u većini primjera upotrebljavaju na internetskim forumima, a oni su bliski govornome jeziku, npr. *brat bratu, nema beda, totalna banana*.

Oznakom **vulgarno** bilježe se frazemi u čijem su sastavu vulgarizmi, npr. *jebati u zdrav mozak koga*.

7. Kreativna upotreba frazema

Informacije o kreativnoj upotrebi daju se za one frazeme čiji leksički sastav, strukturu i značenje govornici često mijenjaju po određenom obrascu (prema podacima iz korpusa hrWaC). Takva upotreba bilježi se u posebnom odjeljku na kraju natuknice, s napomenom da je riječ o namjernim promjenama te se pobliže određuje kako govornici mijenjaju dani frazem i u koju svrhu. Daju se primjeri iz korpusa.

dva koplja ispred
dva koplja iznad
tri koplja ispred

Govornici često zamjenjuju 'dva' i 'tri' drugim riječima kako bi pokazali da je netko daleko bolji.

Kvaliteta izrade. Hm, prihvatljiva, dobra, ali ipak ne genijalna. Iphone4 ga tu šije za nekoliko kopalja.

Charlize Theron je apsolutno deset kopalja iznad svih ostalih, i po obleki i po ljepoti i po držanju.

Mi u MMA se bavimo samo sa golorukom borbom i u toj borbi smo za sto kopalja iznad ostalih.

8. Tematska organizacija

Na kraju nekih natuknica upućuje se na druge frazeme koji imaju slično i(li) suprotno značenje, a otvaraju se klikom na poveznicu. Oznaka **Usporedi** upućuje na jedinice bliskoga značenja, a oznaka **Suprotno značenje** na jedinice suprotnoga značenja. Frazemi su u tematske skupine grupirani na temelju značenja, strukture i upotrebe. Bliskoznačni frazemi grupirani su zajedno ako imaju sličnu strukturu i kolokacijsko okruženje te se javljaju u sličnim kontekstima.

Frazemi sa značenjem 'jako dobar, dobroćudan'

dobar kao kruh

jako dobar, dobroćudan

- *Cura je inače super, **dobra ko kruh**, neiskvarena.*
- *Zaigran je i veseo, ko i svi drugi štenci. **Dobar je ko kruh**, nema lajanja, cviljenja.*

Usporedi

duša od čovjeka

ne bi ni mrava zgazio

Frazemi sa značenjem ‘mršav’ i ‘debeo’

ima ... kila s krevetom

jako mršav

- *Mala ima 45 kila s krevetom, a ni frend nije veći puno.*
- *Moja vrijedna baka koja je svaki dan čistila, kuhala makedonske specijalitete, brinula se o meni, bila malecna, svega metar i pol i 20 kila s krevetom.*
- *Mrak je moja doktorica, kako govori ‘mi’ kao da se ona sa svojih 25 kila sa krevetom može usporediti sa mnom.*

Suprotno značenje
debeo kao svinja
izgledati kao trokrilni ormar

Frazemi sa značenjem ‘velike težine’ i ‘male težine’

težak kao olovo

vrlo težak

- *Na motoru su novi i kotači. Djeluju nekako moćno i lagano, ali su ustvari teški kao olovo.*
- *Kapci su mi se počeli sklapati, teški kao olovo. Polako sam tonuo u san kad sam je čuo kako je ušla u sobu.*

Usporedi
težak kao vrag

Suprotno značenje
lagan kao pero

Ako se određeni koncept izražava većim brojem frazema, tematska organizacija ima dvije razine – širu i užu. Kod uže organizacije frazemi su grupirani u značenjske podskupine unutar danoga koncepta.

Frazemi koji opisuju ljutnju

Jedna skupina: značenje ‘ljutit’

crven od bijesa
ljut kao ris
kipjeti od bijesa
para ide na uši komu

Druga skupina: značenje ‘naljutiti se’

pao je mrak na oči komu
poludjeti od bijesa
pozelenjeti od bijesa
puknuo je film komu

Frazemi sa značenjem 'jako puno'

Jedna skupina: velik broj osoba

ima kao Kineza koga
ima kao kusah pasa koga
ima kao mrava koga

Druga skupina: velik broj osoba odnosno velika količina predmeta

ima kao blata koga, čega
ima kao govana koga, čega
ima kao pljeve koga, čega
ima kao u priči koga, čega

Kod frazema koji imaju dva značenja upućuje se na ono gdje postoje bliskoznačnice:

otići Bogu na istinu

otići bogu na istinu

- 1 umrijeti
- 2 pokvariti se, prestati raditi

Usporedi (1. značenje)

otegnuti papke
otići pod ledinu

čist kao suza

- 1 pošten, moralan
- 2 sasvim čist

Usporedi (2. značenje)

čist kao kristal